

Drs. J. Dijkma, Drs. R. van der Wal

Het begrip 'toegevoegde waarde'; verslag van een empirisch onderzoek

Par. 1 Inleiding

In het februari/maart-nummer 1981 van dit maandblad besteedde Maunders¹ aandacht aan de betekenis die het opnemen van een Staat van toegevoegde waarde in het jaarverslag van een onderneming zou kunnen hebben voor de diverse gebruikers van dat verslag. Hij komt tot de conclusie dat 'value added *should* be relevant to users of corporate reports. The empirical issue of whether it *is* relevant has not been directly tackled here and awaits further research'. Ook Klaassen² besteedt in zijn opstel in de afscheidsbundel voor Burgert aandacht aan een 'Overzicht verdeling toegevoegde waarde'. Hij concludeert: 'De winstverdeling toont (. . .) een deel van het totaal door de onderneming opgewekte inkomen, het totale beeld wordt door een overzicht van de verdeling van de toegevoegde waarde gepresenteerd, . . . '.

Het eventueel opnemen van een Staat van toegevoegde waarde in het jaarverslag van een onderneming is één zijde van de medaille; het bepalen van de hoogte (en de verdeling) van de toegevoegde waarde is de andere zijde. Zo toont Dijkma³ aan dat de bepaling van *de* toegevoegde waarde ook alle problemen kent, waarmee de bepaling van *de* winst gepaard gaat. Het toenemende aantal Engelse jaarverslagen⁴ waarin een Staat van toegevoegde waarde voorkomt en de toenemende hoeveelheid literatuur⁵ over 'value added' en 'Wertschöpfung' deed de vraag rijzen:

komt het begrip 'toegevoegde waarde' (voortaan weergegeven door TW) ook in Nederlandse jaarverslagen voor en zo ja, in welke context?

Om deze vraag te beantwoorden hebben wij een empirisch onderzoek ingesteld. Het verslag van de resultaten van dit onderzoek, aangevuld met commentaar, volgt hierna.

Par. 2 Omvang van het onderzoek

Uitgegaan werd van de 189 ter beurse van Amsterdam genoteerde ondernemingen volgens Het Financieele Dagblad van 30 december 1980. Na eliminatie van financiële instellingen (banken, verzekeringsmaatschappijen, cultures, beleggingsmaatschappijen - 33) en ondernemingen waarvan het jaarverslag niet voorhanden was (door fusie, faillissement en dergelijke - 11) resteerden 145 ondernemingen waarvan het jaarverslag 1980 in het onderzoek is betrokken. Van deze 145 jaarverslagen kwamen 29 jaarversla-

gen in aanmerking voor een nadere beschouwing als gevolg van het voorkomen van het begrip TW. Ook de jaarverslagen 1979 van deze 29 ondernemingen werden onderzocht.

Par. 3 Het begrip TW

De functies die de kennis omtrent de hoogte van de TW kan vervullen zijn te vinden op het gebied van:

- de belastingen. In Nederland is ingevolge de Wet op de Omzetbelasting 1968 een algemene verbruiksbelasting ingevoerd. 'Iedere ondernemer betaalt (...) aan de fiscus het verschil tussen de belasting over zijn omzet (output) en die over zijn input. Dit stelsel wordt daarom het stelsel van heffing over de toegevoegde waarde (b.t.w.) genoemd'⁶.
- de bedrijfseconomie. Bouma⁷ definieert TW van een bedrijfshuishouding als 'de waarde van de goederenstroom, die in die bedrijfshuishouding wordt voortgebracht ('output' - D/W), verminderd met de waarde van de goederen, die van andere bedrijfshuishoudingen zijn betrokken' ('input' - D/W) en 'De toegevoegde waarde omvat de waarde van de binnen de bedrijfshuishouding verrichte arbeid (loon), de waarde van de gepresteerde vermogensdiensten (intrest), de waarde van het gebruik van de grond (grondrente), en de behaalde uitkeerbare winst'. De verandering in de hoogte van de TW als parameter van een verandering in de arbeidsproductiviteit vormt met name in Engeland een belangrijk element bij collectieve loononderhandelingen en bij de bepaling van de loonhoogte van de individuele werknemers⁸. Tevens kan de TW gezien worden als een winstbegrip, namelijk in die gevallen waarbij als belanghebbenden in de winst niet alleen de aandeelhouders worden beschouwd, maar meerdere groepen van participanten (zoals daar zijn: overheid, werknemers, verstrekkers van vreemd vermogen en dergelijke).
- de macro-economie. Deze tak van wetenschap houdt zich onder meer bezig met de bepaling van het nationaal inkomen. In principe staan haar daarbij twee methoden ten dienste:
 - de subjectieve methode, waarbij de beloningen van de produktiefactoren geaggregeerd worden;
 - de objectieve methode, waarbij de toegevoegde waarde (het verschil tussen output en zogenaamde intermediaire leveringen) van de individuele huishoudingen wordt geaggregeerd.
- de verslaggeving. De Richtlijnen⁹ omschrijven bruto marge als "omzet", verminderd met de kosten van verbruikte grond- en hulpstoffen respectievelijk de kostprijs van de verkochte handelsgoederen'. Deze omschrijving vindt plaats in het kader van de bespreking van de resultatenrekening. 'In de praktijk wordt deze bruto marge ook wel aangeduid met 'bruto toegevoegde waarde'', aldus de Richtlijnen; over de wenselijkheid van het benoemen van de bruto marge als TW wordt geen oordeel respectievelijk aanbeveling uitgesproken. Naar onze mening zou het Tripartiete Overleg juist moeten afraden dit begrip TW te hanteren in de resultatenrekening. Bruto marge is naar onze mening een voldoende

bekend begrip. Het begrip TW zou gereserveerd moeten worden voor een zogenaamde Staat van TW, welke hierna zal worden besproken; dit voorkomt verwarring. In het Engelse Corporate Report¹⁰ wordt TW, eveneens in het kader van een Staat van TW, bepaald als 'sales income less materials and services purchased'. Het opnemen van een Staat van TW wordt in dit rapport aanbevolen. Elders hebben wij¹¹ geschreven dat een dergelijke Staat van TW een Functie kan vervullen bij:

- *het verstrekken van inzicht* in het ondernemingsgebeuren in het algemeen en in de inkomstenverdeling van de onderneming in het bijzonder. Dit inzicht kan verkregen worden door de inhoud van de Staat van TW zelf, maar ook door *bedrijfs- en tijdvergelijking*; mede door het gebruik van *ratio's*;
- *loononderhandelingen*;
- de *externe betrekkingen* van de onderneming met het publiek in het algemeen;
- de indeling van de ondernemingen naar *grootte*;
- *het berekenen van het nationaal inkomen*'.

Een vermeend direct verband tussen de hoogte van de TW in de macro-economie en de verslaggeving (als uitvloeisel van de informatie-verstrekking aan derden over een micro-eenheid, namelijk de onderneming) ontbreekt naar onze mening. In paragraaf 5 zullen wij op deze kwestie terugkomen.

Par. 4.0 TW in het jaarverslag

In een aantal van de door ons onderzochte jaarverslagen kwam het begrip TW op meerdere plaatsen in het jaarverslag voor. De vindplaatsen van het begrip TW zijn weergegeven in tabel 1.

TABEL 1 VINDPLAATS BEGRIP TW

	1979	1980
Overzichten genaamd 'Kengetallen', Meerjarenoverzicht, Grafieken en dergelijke	3	3
Verslag van de Raad van Bestuur (of Directie)	2	4
Jaarrekening		
– in de resultatenrekening	5	6
– apart, in de vorm van een Staat van TW	1	1
Zowel in 'Kengetallen' e.d. als in de resultatenrekening	8	8
Zowel in 'Kengetallen' e.d. als in het Verslag van de Raad van Bestuur	3	4
Zowel in het Verslag van de Raad van Bestuur als in de resultatenrekening	2	1
Zowel in 'Kengetallen' e.d. als in het Verslag van de Raad van Bestuur als in de resultatenrekening	1	2
TOTAAL	25	29

Uit het onderzoek bleek dat het kader waarin het begrip TW in de jaarverslagen werd gebruikt als volgt nader gespecificeerd kon worden:

- Het begrip TW werd in de resultatenrekening opgenomen als het resultaat van een aftreksom ('output' - 'input'); zie par. 4.1.
- Het begrip TW werd opgenomen in een Staat van TW waarin de opbouw en de verdeling van de grootte van de TW wordt weergegeven; zie par. 4.2.
- Het begrip TW vormde een onderdeel van een ratio, waarvoor hetzij het bedrag onder a. hetzij het bedrag onder b. werd gebruikt; zie par. 4.3.
- Diversen; zie par. 4.4.

Par. 4.1 Het begrip TW in de resultatenrekening

De inhoud van het begrip TW zoals dat in de resultatenrekening werd gevonden is weergegeven in tabel 2.

TABEL 2 INHOUD VAN HET BEGRIP TW IN DE RESULTATENREKENING

	1979	1980
Omzet - grondstoffen	6	7
Omzet + mutaties onderhanden werk - grondstoffen	3	3
Omzet - grondstoffen - overige kosten	5	5
Diversen	2	2
TOTAAL	16	17

Uit deze tabel valt de conclusie te trekken dat de formulering van het begrip TW in de resultatenrekening overeenkomt met de formulering in de Richtlijnen. Overigens betreuren wij dat het begrip TW in deze context in de Richtlijnen voorkomt. Naar onze mening ware het beter het begrip TW te reserveren voor de hierna te bespreken Staat van TW.

Het begrip TW in de resultatenrekening komt reeds voor in een artikel uit 1948 van Van der Velden¹². Als wij de strekking van het artikel goed begrijpen, komt zijn uiteenzetting neer op een overzicht dat wij nu een resultatenrekening op basis van Direct Costing zouden noemen:

Omzet
<u>Variabele kosten</u>
Toegevoegde Waarde
<u>Constance kosten</u>
Netto winst

In de gedachtengang van Van der Velden worden alleen de materialen als variabele kosten beschouwd en alle overige kosten als vast.

Dat voor ondernemingen het begrip TW ook of weer nieuw is, moge blijken uit de omstandigheid dat 7 ondernemingen het (voor de duidelijkheid?) nodig achtten TW te definiëren. Wij geven deze omschrijvingen weer in tabel 3.

TABEL 3 OMSCHRIJVINGEN VAN HET BEGRIP TW

- Het totaal van de omzet, mutaties onderhanden werken en halffabrikaten (= produktiewaarde) onder aftrek van grond- en hulpstoffen.
- Bij handelsondernemingen: de brutowinst;
Bij industriële bedrijven: de omzet gecorrigeerd met mutatie onderhanden werk, minus verbruikt materiaal en werk door derden;
Bij projectontwikkelingsmaatschappijen: de op basis van de omzet voorgerecalculeerde baten, welke voor een kleiner gedeelte in aanmerking worden genomen naar gelang het betrokken project in een minder ver stadium van ontwikkeling is, alsmede de aan de projecten toegerekende intrest en algemene kosten.
- Omzet - gekochte goederen en diensten.
- Het verschil tussen de omzet en het totaal van de kosten van grondstoffen, energie, materialen, diensten van derden, alsmede van afschrijvingen.
- Toegevoegde waarde wordt in de eerste plaats gevormd door het verschil tussen de totale prestatie en de aanschaffingen bij leveranciers, welke laatste als kosten van grond- en hulpstoffen, van overige aanschaffingen en als afschrijvingen in de WV-rekening zijn opgenomen; in de toegevoegde waarde zijn ook begrepen intrestbaten, baten uit deelnemingen en soortgelijke posten.
- Hetgeen de onderneming toevoegt aan alle van derden ingekochte goederen en diensten, of wel het in en door de onderneming verdiende inkomen.
- Zie voetnoot 1 in tabel 5a.

Par. 4.2 Het begrip TW in een Staat van TW

Een Staat van TW¹³ bestaat naar onze opvatting uit twee gedeelten:

- een gedeelte dat de hoogte van de (gevormde) TW bepaalt door van de omzet de intermediaire leveringen af te trekken (de zogenaamde aftrek-methode), en
- een gedeelte dat de (verdeelde) TW bepaalt door de beloningen van de in de onderneming participerende partijen op te tellen (de zogenaamde optelmethode).

De gevormde TW dient gelijk te zijn aan de verdeelde TW. Uit ons onderzoek kwam naar voren dat 4 ondernemingen in 1980 (en 4 in 1979) een Staat van TW publiceerden; in 2 jaarverslagen 1980 (en 1 in 1979) werd alleen de verdeling van de TW (optelmethode) aangetroffen.

De verdeling van de TW geschiedt over participanten, dat wil zeggen over diegenen die (direct) hebben bijgedragen aan het creëren van TW.

De vragen

- welke zijn dan die groepen van participanten die een deel van de TW ontvangen?;
- hoeveel (bijvoorbeeld bruto of netto loon, contante uitkeringen of vermogensaanspraken) van de gevormde TW behoort aan elk van de groepen van participanten ten deel te vallen?

zijn niet eenduidig te beantwoorden. Gebruikelijk is het om ook de leveranciers van goederen en diensten tot de participanten te rekenen (zie bijvoorbeeld Bouma¹⁴). In het kader van een Staat van TW valt deze groep geen deel van de TW toe. Uiteraard is het mogelijk een Staat van TW zodanig gedetailleerd weer te geven dat een ieder naar behoefte zijn of haar eigen Staat kan formeren. Dit geeft echter geen oplossing op de vragen: wat is een Staat van TW en wat is daarin de hoogte van de TW?

Uit het onderzoek blijkt dat grofweg van een indeling in 5 groepen participanten gesproken kan worden, die echter onder geheel verschillende benamingen worden opgevoerd (zie tabel 4).

TABEL 4 BENAMINGEN PARTICIPANTEN (JAARVERSLAGEN 1980)

<i>Werknemers:</i>
medewerkers
personeel
personeelskosten
lonen, salarissen en sociale lasten
lonen, salarissen en pensioenbijdragen
<i>Verschaffers van eigen vermogen:</i>
aandeelhouders
winst na aftrek van belasting
groepsvermogen
<i>Verschaffers van vreemd vermogen:</i>
verstrekkers leenvermogen
interest
minderheidsaandeelhouders
<i>Verschaffers van eigen en vreemd vermogen:</i>
kapitaalverschaffers
minderheidsbelang en preferent aandelenkapitaal
<i>Overheid:</i>
overheid(-heden)
belasting op de winst
belastingen
<i>Onderneming:</i>
in het bedrijf behouden
ingehouden winst
onderneming
afschrijvingen

Algemeen gesproken kan gesteld worden dat de gevormde TW wordt verdeeld over respectievelijk werknemers, verschaffers van vreemd vermogen, verschaffers van eigen vermogen, de overheid en de onderneming.

Aan de hand van een praktisch voorbeeld (het jaarverslag Unilever 1980) zullen wij een Staat van TW bespreken. In tabel 5a is de Staat van TW uit het jaarverslag 1980 van Unilever opgenomen; in tabel 5b is nader uitgewerkt hoe deze staat tot stand gekomen is. Deze nadere detaillering is nodig om aan te geven, wat ook naar onze mening een Staat van TW zou moeten inhouden en voorstellen.

TABEL 5A DE STAAT VAN TW IN HET JAARVERSLAG 1980 VAN UNILEVER

Overzicht van toegevoegde waarde						
f miljoen	1975	1976	1977	1978	1979	1980
<i>Ontstaan</i>						
Verkopen aan derden	36 705	36 493	39 879	39 271	43 251	51 468
Andere ontvangsten	219	240	443	464	426	590
	36 924	36 733	40 322	39 735	43 677	52 058
Minus kosten van grond- en hulpstoffen en diensten van derden	27 395	26 551	29 654	28 809	31 674	37 815
Toegevoegde waarde ¹⁾	9 529	10 182	10 668	10 926	12 003	14 243
	%	%	%	%	%	%
Toegevoegde waarde als percentage van de verkopen	26	28	27	28	28	28
<i>Bestemming²⁾</i>	%	%	%	%	%	%
Medewerkers - lonen, salarissen en pensioenbijdragen	70	65	67	67	68	68
Overheden - belastingen naar de winst	10	12	11	12	9	10
Kapitaalverschaffers						
– interest op leningen en op kredieten op korte termijn	4	3	3	3	4	4
– dividenden op gewoon kapitaal	4	4	4	4	4	4
– aandeel van derden in de winst en dividend op preferent kapitaal	1	1	1	1	1	1
In het bedrijf behouden						
– afschrijvingen	7	7	7	7	7	7
– ingehouden winst	4	8	7	6	7 ³⁾	6
	100	100	100	100	100	100
¹⁾ De verkopen aan derden vloeien gedeeltelijk voort uit het werk van anderen, namelijk de grondstoffen, producten en diensten die van derden afkomstig zijn, en gedeeltelijk uit de activiteiten van de onderneming zelf door de inspanningen van de medewerkers en het gebruik maken van produktiemiddelen, hetgeen wordt aangeduid als de toegevoegde waarde. Deze kan derhalve worden bepaald door de omzet te verminderen met de waarde van de ingekochte goederen en diensten.						
²⁾ Deze opstelling geeft de bestemming weer van de toegevoegde waarde, namelijk het deel dat toekomt aan medewerkers, overheden en kapitaalverschaffers, en het deel dat in het bedrijf wordt behouden.						
³⁾ Het vrijvallen van de voorziening van f 486 miljoen voor uitgestelde belasting in Engeland ter zake van de toename van de waarde van voorraden is hierin niet begrepen, aangezien deze als buitengewone winst is opgenomen.						

TABEL 5B NADERE DETAILLERING VAN DE STAAT VAN TW IN HET
JAARVERSLAG 1980 VAN UNILEVER

<i>Ontstaan</i>		
Verkopen aan derden		51.468
Andere ontvangsten		
– Aandeel in de winst vóór belastingen		
van geassocieerde maatschappijen	200	
– Inkomsten van minderheidsdeelnemingen	11	
– Interestbaten	<u>379</u>	
		<u>590</u>
		52.058
Grondstoffen, verpakkingsmateriaal		
en handelsgoederen	28.381	
Huur van installaties en machines	245	
Honorarium controlerende accountants	21	
Bijzondere winsten/verliezen, bijvoorbeeld		
verkoop en reorganisatie van bedrijven	71	
Overige kosten	<u>9.097</u>	
		<u>37.815</u>
Toegevoegde waarde		<u><u>14.243</u></u>
<i>Bestemming</i>		
Medewerkers:		
– Remuneratie van werknemers met inbegrip		
van sociale lasten	9.707	
– Remuneratie van de leden van de raden		
van bestuur met inbegrip van		
pensioenpremies	13	
– Pensioenen van aftredende leden van de		
raden van bestuur	<u>4</u>	
		9.724 (68%)
Overheden		
– Belastingen naar de winst over het		
boekjaar	1.384	
– Belastingcorrecties over voorgaande		
jaren	<u>13</u>	
		1.371 (10%)
Kapitaalverschaffers:		
– Interest op leningen	301	
– Interest op kredieten op korte termijn	<u>303</u>	
		604 (4%)
– Dividend op gewoon kapitaal		504 (4%)
– Aandeel van derden in de winst en		
dividend preferent kapitaal		108 (1%)
In het bedrijf behouden		
– Afschrijvingen	1.015	(7%)
– Ingehouden winst	<u>881</u>	(6%)
Toegevoegde waarde		<u><u>14.243</u></u> (100%)

Ter toelichting dient het volgende:

- a. Het bedrag van 'verkoop aan derden' (dat overeenkomt met het bedrag uit de resultatenrekening) is exclusief B.T.W. Zou de omzet inclusief B.T.W. zijn, dan zou dit enerzijds betekenen dat de TW toeneemt met het B.T.W.-bedrag; anderzijds zou bij de verdeling het aandeel van de overheid met het bedrag van de B.T.W. toenemen. De verhoging van de gevormde TW is uiteraard van betekenis voor de hierna nog te bespreken ratio's op basis van TW. In een Engels jaarverslag¹⁵ is de vraag of de omzet inclusief of exclusief B.T.W. moet zijn opgelost, door de omzet inclusief B.T.W. binnenlijns te vermelden. In de literatuur wordt het opnemen van de omzet inclusief B.T.W. wel verdedigd met het argument dat op deze wijze de geldstromen in een onderneming getoond worden.
- b. De 'andere ontvangsten' vormen tezamen met de door de produktie en verkoop gevormde TW het totaal van het door de onderneming opgewekte bedrag aan TW. Het bedrag van de 'andere ontvangsten' bevat onder meer intrestbaten; de intrestlasten worden opgenomen onder de verdeling van de TW (intrest op leningen en op kredieten op korte termijn). De behandeling van de intrest in dit kader is naar onze mening juist, omdat een splitsing wordt gemaakt in ontvangen en betaalde intrest. De eerste draagt bij aan de hoogte van de TW; de tweede is een verdelingspost. In een resultatenrekening (of de toelichting daarop) behoren de betaalde en ontvangen intrest afzonderlijk te worden opgenomen¹⁶.
- c. Bij de input valt het volgende op:
 - de 'overige kosten' worden, evenals de grondstoffen, van de omzet afgetrokken ter bepaling van de gevormde TW; ook in de resultatenrekening worden deze posten beschouwd als een aftrekpost;
 - opname van de 'huur' onder de input betekent dat de verhuurder niet als een participant wordt beschouwd;
 - 'bijzondere verliezen' onder de input houdt in dat de aansluiting met de resultatenrekening (en de toelichting daarop) behouden blijft en dat de zogenaamde 'all inclusive income statement'-benadering wordt gevolgd.
- d. Bij Unilever wordt de TW verdeeld over:
 - medewerkers. Hieronder wordt bij Unilever verstaan het bedrag dat ook volgens artikel 334 lid 1 Boek 2 BW in de jaarrekening vermeld moet worden.

De opvatting wordt wel gehuldigd¹⁷ dat daaronder slechts verstaan moet worden het netto loon, dat aan de werknemers wordt uitbetaald. Het restant (A.O.W., Loonbelasting, Sociale lasten, Pensioenpremie) moet dan aan andere, eventueel nieuw te vormen, groepen van participanten worden toebedeeld. Uit ons onderzoek is van een dergelijke handelwijze niet gebleken. Klaassen¹⁸ propageert in dit verband een indeling waaruit niet alleen zou moeten blijken waartoe een groep van participanten gerechtigd is, maar ook in welke vorm. Hij denkt daarbij aan 'contante uitkeringen en vermogensaanspraken'.

Een laatste opmerking in dit kader betreft de vraag of naast de genoemde loonsom, het aandeel van de werknemers niet verhoogd

- zou moeten worden met bijvoorbeeld fietsen-, koffie- en kledinggeld, bijdrage in de kantine, bijdrage in de bedrijfsvereniging enzovoort. Op deze manier zouden de secundaire arbeidsvoorwaarden, voor zover uit te drukken in geld, in beeld gebracht kunnen worden. Het antwoord op deze vraag is niet zonder meer te geven en zal afhangen van het doel dat met de Staat van TW nagestreefd wordt en/of de groep participanten waartoe men behoort (zie daartoe Maunders¹⁹).
- overheden. De overheid krijgt slechts de winstbelasting toebedeeld. Over de B.T.W hebben wij al in het voorgaande gesproken. De vraag rijst waarom hieronder ook niet invoerrechten, accijnzen en dergelijke zouden kunnen worden opgenomen en bovendien nog de bedragen die betaald zijn aan provinciale en gemeentelijke overheden, heemraadschappen, waterschappen enzovoort. In een voetnoot bij de Staat van TW in het jaarverslag 1975 geeft Allied Breweries aan dat bij toepassing van deze opvatting in haar geval 50% van de totale ontvangsten aan de overheid ten goede is gekomen.
 - kapitaalverschaffers. De indeling van Unilever geeft ten aanzien van de verschaffers van het eigen vermogen en het vreemd vermogen nog een nadere specificatie (zie daartoe tabel 5a en tabel 5b). Opmerkelijk hierbij is dat
 - hetgeen aan de aandeelhouders toekomt wordt gesplitst in een deel dividend en een deel ingehouden winst; in de Unilever-conceptie komt de ingehouden winst niet aan de kapitaalverschaffers toe,
 - de gevormde TW bruto is, dat wil zeggen dat de afschrijvingen niet onder de 'input' zijn opgenomen, maar bij de verdeling van de TW. Tezamen met de ingehouden winst vormen de afschrijvingen de cash flow die in de onderneming gehouden wordt. Daar wij de onderneming niet kunnen beschouwen als een participant en daar wij geen reden zien de waardedaling van de duurzame produktiemiddelen in dit kader anders te behandelen dan bijvoorbeeld grondstoffen, prefereren wij een Staat van TW gebaseerd op de netto gevormde TW. Uit ons onderzoek bleek dat in 1980 drie ondernemingen (in 1979: 1) de gevormde TW bepaalden na aftrek van afschrijvingen. De inhoud van het begrip TW zoals dat voorkwam in een Staat van TW (inclusief de Staten van TW waarbij uitsluitend de optelmethode is gebruikt) blijkt uit tabel 6. Ons commentaar is in de tabel verwerkt.

TABEL 6 INHOUD VAN HET BEGRIP TW IN EEN STAAT VAN TW

- Omzet + zelfgeproduceerde activa + ontvangen rente - gebruikte grondstoffen en diensten - afschrijvingen verhuurde apparaten. (Deze benadering is in dit kader onjuist; de opbrengst minderheidsdeelnemingen en de winst toekomstige aan derden, alsmede de afschrijvingen zijn ten onrechte onder de verdeling opgenomen.)
- Omzet - goederen en diensten. (Op basis van de verstrekte gegevens was niet na te gaan of in dit kader op een juiste wijze was gekomen tot de gevormde TW.)
- Omzet + rentebaten + aandeel in resultaat minderheidsdeelnemingen + belastingen op aandeel in resultaat deelnemingen - afschrijvingen - overige kosten. (Deze benadering is in dit kader niet juist; bij de gevormde TW wordt geen rekening gehouden met buitengewone baten en lasten.)
- Omzet - materialen, diensten van derden en overige kosten. (Deze benadering is in dit kader onjuist, bij de vorming van de TW wordt geen rekening gehouden met interest en buitengewone baten en lasten.)
- Omzet + voorraadmutaties + geactiveerde kosten - grondstoffen, toelieferingen en diensten - afschrijvingen op duurzame produktiemiddelen - overige kosten en opbrengsten. (Ook deze benadering is in dit kader onjuist; bij de vorming van de TW wordt ten onrechte geen rekening gehouden met baten uit deelnemingen en met buitengewone baten en lasten.)
- Zie tabel 5a

Par. 4.3 Ratio's met TW

Om het inzicht in het reilen en zeilen van een onderneming te verbeteren worden in de jaarverslagen van ondernemingen kengetallen of ratio's vermeld. Daartoe behoren ook ratio's waar de omvang van de TW deel van uitmaakt. Uit ons onderzoek bleek dat 7 (in 1979: 6) ondernemingen één maal, 2 (in 1979: 2) ondernemingen twee maal en 1 (in 1979: 1) onderneming drie maal een ratio vermeldde in hun jaarverslag waarin TW voorkwam. Uiteraard is het zo dat wanneer ondernemingen bij de verdeling van de TW vermeldde hoeveel procent van de TW toekwam aan een bepaalde groep van participanten, deze percentages automatisch de waarde van ratio's weergeven of in zijn algemeenheid:

$$\frac{\text{Beloning groep van participanten}}{\text{Toegevoegde waarde}} \times 100\%$$

Bij volgtijdige vergelijking kan inzicht verkregen worden in de wijze waarop in de tijd gezien elk van de groepen van participanten een deel van de 'koek' (dit is de TW) heeft toebedeeld gekregen. In 1979 en 1980 werd in alle Staten van TW, dus 5 respectievelijk 6 maal een dergelijke procentuele verdeling van de TW over de groepen van participanten gevonden.

De in het onderzoek gevonden ratio's waren:

$$\frac{\text{Toegevoegde waarde}}{\text{Omzet}} \times 100\%$$

$$\frac{\text{Toegevoegde waarde}}{\text{Totaal vermogen}} \times 100\%$$

$$\frac{\text{Toegevoegde waarde}}{\text{Aantal werknemers}} \times 100\%$$

$$\frac{\text{Loonsom}}{\text{Toegevoegde waarde}} \times 100\%$$

Evenals ten aanzien van de gebruikelijke ratio's over solvabiliteit, liquiditeit, rentabiliteit enzovoort behoren de uitkomsten van deze TW-ratio's met de nodige voorzichtigheid te worden gezien.

De ratio TW gedeeld door Omzet kan maximaal een waarde van 1 (100%) bereiken. Naarmate deze grens wordt bereikt kan men spreken van een meer geïntegreerde onderneming: een agrarische onderneming met eigen poot- en zaaigoed, zonder overige kosten, zal een 100% waarde van deze ratio hebben.

De ratio TW gedeeld door Totaal vermogen geeft in een tijdvergelijking en in een bedrijfsvergelijking aan op welke manier het maatschappelijk schaarse vermogen in de samenleving wordt benut.

De ratio TW gedeeld door Aantal werknemers werd ook teruggevonden als TW gedeeld door Aantal manjaren, waardoor het probleem van de parttimers wordt opgelost. Rutherford²⁰ wijst erop dat vergelijking van deze ratio zelfs tussen delen van een onderneming erg gevaarlijk is omdat de ratio 'represents a combined measure of capital intensity and efficiency in the use of both labour and capital'. Het meten van de arbeidsproductiviteit met behulp van deze ratio is derhalve aan gevaren onderhevig.

De ratio Loonsom gedeeld door TW behoort tot de eerste groep van de door ons genoemde ratio's. De stelling dat werknemers in een onderneming met een relatief hoge waarde van deze ratio zich zouden moeten onthouden van looneisen is in zijn algemeenheid onjuist. Zo zal bij een hotelbedrijf de uitkomst van deze ratio veel hoger zijn dan bij een chemisch bedrijf, maar dit betekent nog niet dat hotelpersoneel veel beter betaald krijgt dan werknemers in de chemische sector. Bij de evaluatie van kengetallen waarin TW is opgenomen, moet bedacht worden dat een verhoging van de TW ceteris paribus niet ongelimiteerd kan plaatsvinden; aan bepaalde voorwaarden met name voor wat betreft de rentabiliteit zal op de lange termijn voldaan moeten worden om het voortbestaan van de onderneming niet in gevaar te brengen. De doelstelling 'maximalisatie van de toegevoegde waarde' loopt zeker niet parallel met 'maximalisatie van de winst'. Overigens geldt voor zowel TW als voor winst dat aan deze begrippen op diverse manieren inhoud gegeven kan worden, zodat het in de praktijk niet doenlijk is uitvoering aan de doelstelling op zich gestalte te geven. De gevolgen van het streven naar maximale TW, zonder enige beperking, lichten wij toe aan de hand van een sterk vereenvoudigd voorbeeld.

Voorbeeld

Onderneming I verkoopt goed A. Voor de produktie van goed A wordt van onderneming II een grondstof b gekocht Onderneming II koopt deze grondstof van onderneming III. Grondstof b ondergaat in onderneming I slechts een handbewerking. Veronderstel dat de Staat van TW (die hier simpel samenvalt met de resultatenrekening) van onderneming I over enige periode luidt:

Omzet 1000 kg A à f 1,-	f 1000,-	
Grondstoffen 1000 kg b à f 0,50	<u>f 500,-</u>	
Gevormde toegevoegde waarde	<u>f 500,-</u>	
Werknemers 100 uur à f 3,-	f 300,-	60%
Aandeelhouders	<u>f 200,-</u>	<u>40%</u>
Verdeelde toegevoegde waarde	<u>f 500,-</u>	<u>100%</u>

Stel nu dat onderneming I streeft naar maximalisatie van de TW en dat de kans zich voordoet de grondstof b rechtstreeks te betrekken van onderneming III voor f 0,40.

De manuele bewerking die de grondstof in onderneming II moest ondergaan, geschiedt nu in onderneming I, die daartoe 50 uur arbeid à f 3,- meer moet laten verrichten. De nieuwe Staat van TW (ceteris paribus) ziet er dan als volgt uit:

Omzet 1000 kg A à f 1,-	f 1000,-	
Grondstoffen 1000 kg b à f 0,40	<u>f 400,-</u>	
Gevormde toegevoegde waarde	<u>f 600,-</u>	
Werknemers 150 uur à f 3,-	f 450,-	75%
Aandeelhouders	<u>f 150,-</u>	<u>25%</u>
Verdeelde toegevoegde waarde	<u>f 600,-</u>	<u>100%</u>

Naar aanleiding van dit voorbeeld maken wij de volgende opmerkingen:

1. Maximalisatie van de TW is ongelijk aan maximalisatie van de winst. Uit een oogpunt van winstmaximalisatie was het betrekken van de grondstof van onderneming III niet aantrekkelijk, immers de daling van de kosten van de grondstoffen van f 100,- weegt niet op tegen de toename van de loonsom met f 150,-.
2. Uit een oogpunt van het scheppen van werkgelegenheid is de beslissing van de leiding van onderneming I juist. Of dat maatschappelijk ook zo is blijft de vraag, immers wat gebeurt er met (de werkgelegenheid in) onderneming II? Het atomistisch streven van ondernemingen naar maximale TW en maximale werkgelegenheid kan uit maatschappelijk oogpunt gezien wel eens onjuist zijn.
3. Stel dat de Staat van TW van onderneming II luidde:

Omzet 1000 kg b à f 0,50	f 500,— (naar I)	
Grondstoffen 1000 kg b à f 0,30	<u>f 300,—</u> (naar III)	
Gevormde toegevoegde waarde	<u>f 200,—</u>	
Werknemers 60 uur à f 2,50	f 150,—	75 %
Aandeelhouders	<u>f 50,—</u>	<u>25 %</u>
Verdeelde toegevoegde waarde	<u>f 200,—</u>	<u>100 %</u>

Doordat onderneming I rechtstreeks bij onderneming III koopt, neemt de winst bij onderneming III met f 100,— toe (f 50,— van I en f 50,— van II).

Onderneming II liquideert. Als gevolg van de handelwijze van onderneming I zijn nu 10 uur werkgelegenheid verdwenen. Onderneming I produceert efficiënter, want zij heeft maar 50 in plaats van 60 uur nodig voor dezelfde hoeveelheid prestaties. Uit maatschappelijk oogpunt gezien geschiedt de produktie nu bij de hoogste graad van efficiency. Op de vraag of de beslissing van onderneming I uit maatschappelijk oogpunt gezien juist is geweest, blijven wij in dit bestek het antwoord schuldig.

Par. 4.4 Diversen

In het voorgaande hebben wij geen uitputtende uiteenzetting kunnen geven van de problemen die zich voordoen bij het berekenen en het interpreteren van de omvang van de TW. Dit paste niet in het kader van dit artikel. Willen wij echter de resultaten van ons onderzoek volledig weergeven dan valt nog te vermelden:

- a. Eén onderneming laat zien dat de hoogte van de TW ten nauwste samenhangt met het gevolgde waarderingsstelsel in de resultatenrekening. De gevormde TW op basis van de historische uitgaafprijs verschilt van de gevormde TW op basis van vervangingswaarde.
- b. Eén onderneming stelt dat de bepaling van de TW per segment van belang zou zijn, maar past dat vervolgens niet zelf toe. Twee ondernemingen geven bij de bespreking van de diverse bedrijfstakken waarin zij opereren een opsomming van de gevormde TW per hoofdgroep. Een onderneming die naast handels- en industriële activiteiten ook nog (haven)diensten op provisiebasis verleent, zit met het probleem dat zij 'inzicht moet geven in de omvang van zaken'. Om de ontvangsten uit hoofde van provisie als omzet te betitelen gaat haar gezien het anderssoortige karakter te ver. Daarom wordt bij de provisie TW vermeld in plaats van omzet.
- c. De vraag op welk moment door de onderneming TW wordt opgewekt is in het algemeen gelijk aan het moment waarop de winst wordt geacht te zijn gerealiseerd: op het moment van verkoop. Bij ondernemingen waar tussen het moment van verkoop en het moment van oplevering een grote spanne tijds zit, doet zich het probleem voor op welk moment respectievelijk gedurende welke periode TW wordt gevormd: het moment van verkoop, de periode van produktie of het moment van ople-

vering. Enkele van de ondernemingen nemen ter bepaling van de gevormde toegevoegde waarde expliciet de mutaties in het Onderhanden werk op.

Par. 5 Nogmaals het begrip TW

Zoals uit het voorgaande is gebleken komt het begrip TW grosso modo op de volgende manieren in de verslaggeving van ondernemingen tot uitdrukking:

- als tussentelling in de resultatenrekening (hierna aangegeven met TW_r);
- als onderdeel van een Staat van TW (hierna aangegeven met TW_s);
- als onderdeel van een kengetal (deze laten wij verder onbesproken).

Een direkt verband tussen het begrip TW zoals dat wordt gehanteerd in de macro-economie (hierna aangegeven met TW_m) en de begrippen TW_r en TW_s ontbreekt naar onze mening. In het hiernavolgende lichten wij dat nader toe.

Het doel dat de informatie over de hoogte van de TW dient is in alle gevallen verschillend:

- TW_r geeft een bruto marge weer dat eventueel in een bedrijfs- en tijdvergelijking kan dienen als maatstaf voor de effectiviteit van de inkoop- respectievelijk de verkoopafdeling;
- TW_s vormt de ‘koek’ zoals die onder de participanten is verdeeld;
- TW_m dient als basis voor de berekening van het nationaal inkomen.

Rekentechnisch behoren de ‘overige kosten’ voor de berekening van TW_m tot de zogenaamde intermediaire leveringen; in de resultatenrekening worden deze kosten (soms) van de TW_r afgetrokken.

Een tweede verschil tussen TW_m enerzijds en TW_r en TW_s anderzijds ligt in de waarderingsgrondslag van de grond- en hulpstoffen en de overige kosten. In de verslaggeving kan deze waardering op vele manieren plaats vinden (lifo, fifo, vervangingswaarde, ijzeren-voorraad enzovoort). Aggregatie van de TW_r of TW_s ligt dan niet voor de hand, omdat dan ongelijke grootheden worden opgeteld. Een volgend verschil tussen TW_m en TW_r (en TW_s) is gelegen in de bepaling van de hoogte van de output. Voorzover onze kennis strekt wordt in de macro-economie TW_m als gecreëerd beschouwd op het moment van produktie; bij de bepaling van TW_r en TW_s wordt, als algemene regel, het moment van verkoop als kritisch punt gehanteerd.

Verschillen tussen TW_m en TW_s worden vooral gevonden bij de posten verschaffers van vreemd en eigen vermogen. Die participanten-ondernemers die behoren tot de ontvangers van rente en dividend voeren deze bedragen op als een onderdeel van de gevormde TW. De betalende ondernemer maakt geen onderscheid in de groepen waaraan hij rente respectievelijk dividend betaalt. Als de staat van TW zou moeten dienen als basis voor de berekening van het nationaal inkomen, dan zouden dergelijke rente- en dividendbetalingen gerekend moeten worden tot de intermediaire leveringen. Zoals gezegd maakt de onderneming (ten behoeve van dit doel) in de verslaggeving dit onderscheid niet.

Bovenstaande opsomming is niet uitputtend, maar naar onze mening voldoende illustratief om aan te tonen dat een direct verband tussen het macro-economische begrip TW en het micro-economische begrip TW niet aanwezig is.

Par. 6 Conclusies

In 29 jaarverslagen over 1980 (in 1979: 25) van de ter beurze van Amsterdam genoteerde ondernemingen kwam het begrip TW voor. De resultatenrekening, een Staat van TW en ratio's waren de kaders waarin het begrip, overigens qua inhoud niet eensluidend, werd gebruikt. Zelfs binnen deze kaders werden meerdere interpretaties gevonden van de inhoud van het begrip TW, zodat van een eenheid in opvatting niet gesproken kan worden. Het Tripartiete Overleg zou er ons inziens verstandig aan doen het begrip uit de huidige plaats in de Richtlijnen te schrappen en het te reserveren voor een toekomstige uitspraak over de Staat van TW.

Noten

1 Maunders, K.T., *The decision relevance of value added reports*, Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde, februari/maart 1981, pag. 80.

2 Klaassen, J., *Een model voor de bepaling van het inkomen ter beoordeling van de inkomensverdeling op ondernemingsniveau*, in: 'Resultaat', opstellenbundel aangeboden aan Prof. Drs. R. Burgert bij zijn afscheid als gewoon hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1981, pag. 69.

3 Dijkma, J., *De staat van toegevoegde waarde in het jaarverslag*, in: 'Resultaat', opstellenbundel aangeboden aan Prof. Drs. R. Burgert bij zijn afscheid als gewoon hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1981, pag. 155-173.

4 Rutherford, B.A., *Published statements of value added, a survey of three years' experience*, Accounting and Business Research, winter 1980, pag. 15-28.

5 zie b.u.

Morley, M.F., *The value added statement, a review of its use in corporate reports*, London, 1978.

Cox, B., *Value added, an appreciation for the accountant concerned with industry*, London, 1979.

Weber, H.K., *Wertschöpfungsrechnung*, Stuttgart, 1980.

6 Tuk, C.P., *Wet op de Omzetbelasting 1968*, Deventer, 1970, pag. 30.

7 Bouma, J.L., *Leerboek der bedrijfseconomie deel IA*, Wassenaar, 1967, pag. 42.

8 zie b.u.

Copeman, C., *Wages of added value*, Management Today, juni 1977, pag. 84 e.v.

Morley, M.F., *Value added: the fashionable choice for annual reports and incentive schemes*, The Accountant's Magazine, juni 1979, pag. 234-236.

9 Richtlijnen voor de Jaarrekening, Commissie Jaarverslaggeving Tripartiete Overleg, Voorontwerp van Beschouwingen, Deventer, december 1976, pag. IVb2-05/06.

10 Accounting Standards Steering Committee, *The Corporate Report*, London, 1975, pag. 48.

11 Dijkma, J., t.a.p. pag. 157.

12 Van der Velden, J., *Enige problemen in verband met de hantering van het begrip 'toegevoegde waarde'*, Maandblad voor Bedrijfsadministratie, september 1948, pag. 99-102.

13 Ook in het jaarverslag dat naar onze mening als eerste een Staat van TW opnam, is van een dergelijke tweedeling sprake (Steenkolen-Handelsvereniging, 1972).

14 Bouma, J.L., t.a.p. pag. 25.

15 Allied Breweries Limited, *Report & Accounts 1975*, pag. 27.

16 Artikel 335 lid 3 Boek 2 BW.

17 Albach, H., *Die Verteilung des Unternehmenseinkommens*, Zeitschrift für Betriebswirtschaft, juli 1978, pag. 626-631.

18 Klaassen, J., t.a.p., pag. 70.

19 Maunders, K.T., t.a.p., pag. 65-80.

20 Rutherford, B.A., *Five fallacies about value added*, Management Accounting, september 1981, pag. 32.